

Kari Salminen
Jussi Vanamo

MEDBORGARSKAP OCH ARBETSPRESTATION

Konfrontation eller
kombination

 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN
ELÄKETURVAKESKUS

Forskningar 1992:4

Kari Salminen
Jussi Vanamo

MEDBORGARSKAP OCH ARBETSPRESTATION Konfrontation eller kombination

 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN
ELÄKETURVAKESKUS

Forskningar 1992:4

Översättning från finska
Teresia Ijäs
Riitta Salminen

ISBN 952-9639-11-2

Hakapaino Oy, Helsinki 1992

TILL LÄSAREN

I detta häfte ingår tre artiklar som tidigare publicerats i något mer lättfattlig form i olika sammanhang.

Artiklarna behandlar de nordiska pensionssystemens framtidsutsikter och särskilt privatiseringstendenserna och förvärvspensionerna ur olika synvinklar.

Eftersom artiklarna har väckt intresse i nordiska socialförsäkrings- och forskarkretsar har vi beslutat att publicera dem samlade i ett häfte.

Artiklarna kan också vara till nytta i diskussionen om välfärdspolitikens inriktning i förändrade ekonomiska förhållanden.

Kari Salminen har skrivit kapitlet 2. Kapitlen 1 och 3 har de undertecknade skrivit tillsammans.

Helsingfors 1.10.1992

Kari Salminen Jussi Vanamo

INNEHÅLL

1. PENSIONSSKYDDET I NORDEN - DIALEKTIKEN MELLAN OFFENTLIGT OCH PRIVAT	5
1.2. En universalistisk socialpolitik	5
1.3. Det nordiska pensionsskyddets grunder	5
1.4. Nyliberalism och privatisering	6
1.5. Privatiseringstendenser i Norden	7
1.6. Kompromissen mellan behovsprincipen och intjänandeprincipen	7
1.7. Förnyelse av servicesystemet	8
2. DANMARKS MODELL - DE NORDISKA PENSIONSSYSTEMENS FRAMTID ?	9
2.1. Den danska modellen formas	9
2.2. Folkpensionsreformen	10
2.3. Misslyckat försök att få inkomstrelaterad tilläggspension	10
2.4. Går den danska utvecklingen igen i de övriga nordiska länderna	12
2.5. Sverige	12
2.6. Norge	13
2.7. Finland	14
2.8. Avslutning	15
3. UTVECKLINGEN MOT PRIVATISERING OCH AVGIFTSFINANSIERING INOM PENSIONS- FÖRSÄKRINGEN	15
3.1. Privatisering	15
3.2. Situationen i Norden	16
3.3. Finansieringssystemen	17
3.4. Den danska modellen i nordiskt perspektiv	18
3.5. Privatiseringstendenser i andra nordiska länder	19
3.6. Det nordiska grundskyddets ställning	20
3.7. Till universalismens försvar	22
3.8. Velfärdsstatens sociala service	23
LITTERATUR	25

1. PENSIONSSKYDDET I NORDEN - DIALEKTIKEN MELLAN OFFENTLIGT OCH PRIVAT

"Historien garanterar aldrig en motsats rena och enkla seger över sin motsats: den avslöjar genom att skapa sig otänkbara utvägar, oförutsedda synteser."

Roland Barthes: *Mythologies* (1957).

1.2. En universalistisk socialpolitik

Den sociala trygghetsmodell som utvecklats i Norden betecknas som universalistisk. Utmärkande för den nordiska trygghetsmodellen är en täckande, statlig socialpolitik, höga förmånsnivåer, balansering mellan behovsprincipen och intjänandep principen och ett omfattande servicesystem som upprätthålls av den offentliga sektorn (t.ex. Esping-Andersen 1990).

Den universalistiska socialpolitikens objekt är i enlighet med namnet hela befolkningen. Socialpolitiken kan inte likställas med "arbetarfrågan", och ännu mindre med "fattigvård" (t.ex. Nieminen 1984).

Socialpolitikens subjekt är den offentliga sektorn, i första hand staten. Till traditionen i Norden hör att man inte skyggat för ett långtgående förstatligande av socialpolitiken. I övriga Europa och särskilt i USA har den liberala kulturen förhållit sig betydligt mer skeptiskt till staten.

Den universalistiska socialpolitikens etiska grundval är jämlikhet, som i detta sammanhang innebär en minimering av de sociala och ekonomiska skillnaderna mellan medborgarna (Walton 1984).

1.3. Det nordiska pensionsskyddets grunder

Vårt moderna välfärdssamhälle är indelat i en privat och en offentlig sektor. Indelningen är visserligen kulturbunden, och den politiska högern har traditionellt fäst större vikt vid den än vänstern (Øverbye 1988).

Den privata sektorn producerar varor och tjänster som människor behöver och betalar arbetstagarna efter deras förmåga och förtjänst. Den offentliga sektorn svarar för nyfördelningen av det välstånd som produceras så att alla medlemmar i samhället får sina behov tillfredsställda - dvs. sådana behov som är godkända enligt rådande värdesystem och finns upptagna på listan över behov som skall tillfredsställas.

Ett motiv för nyfördelningen som är allmänt godkänt är vårt behov av ekonomisk utkomst också när vi inte på grund av ålder eller sjukdom mer kan delta i produktionen, dvs. pensioner.

Medborgarnas rätt till pensionskydd när banden till produktionen klipps av kan härledas ur tre olika principer: medborgarskap, social situation och arbetsprestation. I Norden har olika befolkningsgrupper tvistat om grunderna för pensionskyddet.

Sedan andra världskriget har bönderna förespråkat jämnstora pensioner som baserar sig på medborgarskap. De borgerliga partierna har känt sig dragna till selektiva, behovsprövade förmåner. Socialdemokraterna förespråkade behovsprövning fram till 1950-talet, men i takt med stigande levnadsstandard insåg man betydelsen av inkomstrelaterat pensionskydd för den befolkningsgrupp som man företräder (Salminen - Vanamo 1991).

1.4. Nyliberalism och privatisering

Den globala lågkonjunkturen har skapat ett tryck på det statliga socialskyddet och bl.a. de lagstadgade pensionerna. Det socialdemokratiska tänkesättet att staten bär huvudansvaret för socialpolitiken har fått ge vika för nyliberalistiska strävanden med minskat statligt inflytande och en betoning av individuellt initiativtagande som målkort sagt privatisering.

Privatisering betyder att den offentliga sektorn undandrar sig ansvaret för ett bestämt område och låter medborgarna överta verksamheten och sköta den på det sätt som de finner bäst. Men gränsen mellan privat och offentligt är inte skarp. Statlig reglering kan förekomma i olika grader, och medborgarsamhället är indelat i marknader och sociala nät.

Kampen för individens frihet och mot statlig inblandning har funnits på liberalernas program sedan 1700-talet. Dagens liberalism kallas nyliberalism därför att den betonar individens frihet och marknadskrafterna som **relativt** fördelaktiga, medan den klassiska liberalismen var nästan ovillkorligt statsfientlig (Burdeau 1979).

På denna inställning baserar sig också nyliberalernas kritik av välfärdsstaten. De anser att statens nyfördelning av resurserna som helhet betraktat är ineffektiv och att resultaten inte ens motsvarar sina syften (Flamant 1988, Rydenfeldt 1983).

1.5. Privatiseringstendenser i Norden

Kombinationen av jämnstora pensioner enligt medborgarskapsprincipen och till arbetet bundna förvärvspensioner är en viktig del av den universalistiska socialpolitiken. Kombinationen har genomförts i Finland, Sverige och Norge tack vare samverkan mellan en stark socialdemokratisk rörelse, den centraliserade arbetsmarknadsmekanismen och en politiskt stark jordbrukssektor (Kangas 1988).

Att Danmark har varit mer politiskt splittrat, är åtminstone delvis orsak till att landet inte har ett lagstadgat förvärvspensionssystem.

Den danska modellen placerar sig mellan den nordiska, universalistiska och den mellaneuropeiska, korporatistiska modellen. Ett universalistiskt drag i dansk socialförsäkring är den skattefinansierade, relativt stora folkpensionen. Ett element som hör till den korporatistiska modellen är att förvärvspensionerna sköts genom fackliga pensionskassor och privata försäkringar.

I alla nordiska länder förekommer nu försök att försvaga det lagstadgade pensionsskyddet. I Danmark har folkpensionen utvecklats i riktning mot behovsprövning. I Sverige talas om en utvidgad folkpension som ATP skall ingå i. I Norge har tilläggs pensionens kompensationsnivå sänkts.

I Finland har den borgerliga regeringen planer på att införa ett tak för arbetspensionerna eller sänka pensionernas kompensationsnivå. Alla utom tjänstemännen har ställt sig eniga bakom en sänkning av tjänstepensionerna.

Betydande nedskärningar av de lagstadgade förvärvspensionerna kompenseras delvis genom privata försäkringar, men troligtvis kommer framförallt kollektiva, arbetsmarknadsbaserade anordningar i stil med den danska modellen att bli aktuella.

När det gäller pensionssystemen är inte privatiseringstendenserna en följd av politikernas nyliberala idéer, trots att de kan ha sådana. Pensionssystemens grunder har blivit föremål för ny granskning dels på grund av den ekonomiska krisen, dels på grund av trycket mot konformitet som kommer från EG-länderna.

1.6. Kompromissen mellan behovsprincipen och intjänandepincipen

I bakgrunden till folkpensionssystemet finns idén om bruksvärde, dvs. behovsprincipen, medan arbetspensionen baserar sig på bytesvärdet eller intjänandepincipen.

I Norden, Danmark undantaget, har de lagstadgade pensionerna utvecklats i intjänandepriincipens riktning. Särskilt i Finland har intjänandepriincipen och behovsprincipen ställts i skarpt motsatsförhållande till varandra och avspeglat olika befolkningsgruppers politiskt organiserade intressen.

Om intjänandepriincipens genombrott motsvarar industrialismens och den ekonomiska tillväxtens logik, är då inte en reträtt från priincipen naturlig vid stagnation eller recession?

Ekonomiskt sett kan en sådan svängande utveckling vara motiverad på kort sikt. Så har också pensionsförsäkringspremien använts som konjunkturpolitiskt instrument. Men det är skäl att tillägga att pensionspolitik bygger på långsiktighet. Ett pensionssystem måste vara pålitligt också över generationerna. Det kan inte medvetet byggas upp bara för att upplösas efter t.ex. fem år.

En radikal försämring av förvärvspensionerna kan också innebära att stödet för totalpensionssystemet, dvs. också för minimipensionerna, minskar särskilt bland höginkomsttagare som är av central betydelse för finansieringen av pensionerna.

Internationella jämförelser visar att lagstadgade förvärvspensioner i kombination med grundtrygghet på medborgarskapsbasis, har en effektivare utjämnande verkan på inkomstskillnader än ett skydd som baserar sig på privata eller kollektiva försäkringar (Kangas 1990). Under ekonomiskt dåliga tider visar inkomstskillnaderna en tendens att öka av andra orsaker. Om man vill hålla fast vid det socialpolitiska jämlikhetsmålet, borde inriktningen vara att bevara totalpensionssystem som baserar sig på intjänandepriincipen och behovsprincipen även - och särskilt - under ekonomiskt dåliga tider.

1.7. Förnyelse av servicesystemet

En förnyelse av välfärdspolitiken tycks vara oundviklig i alla industriländer. Men eftersom modellerna är olika kan den genomföras på olika sätt.

Ett drag som är typiskt för den nordiska välfärdsstaten är ett omfattande offentligt servicesystem. Det kan också ses som ett uttryck för jämlikhetsmålet. Den sociala servicen är tillgänglig för alla medborgare oberoende av inkomster och förmögenhet.

Servicesystemet baserar sig enbart på behovsprincipen. Sociala tjänster kan inte tjänas in, men de kan inte heller konsumeras annat än vid behov. Ett påstående som kan verka trivialt, men som kanske ger en utgångspunkt för en förståelse av servicesystemets karaktär. Varför kan tjänsterna inte differentieras enligt behovsprövningsprincipen?

Den som utan förbehåll förespråkar privatisering av sociala tjänster, stämplas genast som (ny)liberal, men liknande tankar har framförts utgående från olika ideologiska ståndpunkter. Både administratörer, gröna, radikaler och konservativa har sökt efter alternativ för det statliga välståndet (Julkunen 1992).

Uttryckt i dialektikens termer tycks de sociala tjänsterna vara just det område, där konflikten mellan förstatligande och privatisering kan överskridas. Ingen politisk filosofi kan fastställa vilket område den offentliga sektorns verksamhet borde täcka - varken i negativ eller positiv bemärkelse (t.ex. Rosanvallon 1992). Då är pragmatism en lika god regel som vilken annan. Alla de resurser som står till buds i medborgarsamhället får stöda den offentliga sektorn: marknader, frivilligarbete, inofficiella sociala nät osv.

Men verkligheten är varken enkel eller svartvit. Att pruta på de officiella tjänsterna betyder i många fall att man samtidigt kränker jämlikhetsprincipen.

Socialskydd och sociala tjänster är inte heller i samma ställning eftersom deras tidsomfång är olika. Ingenting oåterkalleligt händer om vi nu t.ex. inför en hälsocentralavgift och avskaffar den igen om fem år. Men om pensionsförsäkringspremierna lämnas obetalda under fem år, betyder det sänkt levnadsstandard för en stor del av befolkningen för kanske flera tiotal år framåt.

2. DANMARKS MODELL - DE NORDISKA PENSIONSSYSTEMENS FRAMTID ?

2.1. Den danska modellen formas

I det danska pensionssystemet kanaliseras en större del av pensionsutgifterna via den privata sektorn än i de övriga nordiska systemen. Framför allt intar de engångsbelopp som banker och försäkringsbolag utbetalar en allt viktigare ställning. På så sätt glider Danmark i ett relativt snabbt tempo isär från gruppen som de övriga nordiska länderna utgör, och för vilken internationellt sett den privata pensionssektorns ringa betydelse varit typisk (Kampmann et al. 1989, 205-223).

Vad grundar sig Danmarks speciella utveckling på?

Förklaringen står att finna i de politiska beslut, som ledde till att ett inkomstrelaterat tilläggs-pensionssystem aldrig genomförts i Danmark på legislativ väg. De beslut som invercade på hur det danska dualistiska pensionssystemet utformades var folkpensionsreformen år 1956 och tvisterna i mitten av 1960-talet, om ett inkomstrelaterat tilläggs-pensionssystem skulle stadfästas i lag eller ej.

2.2. Folkpensionsreformen

Folkpensionsreformen år 1956 var planerad att utföras antingen på basen av en inkomstprövningsmodell eller en universal grundpensionsmodell. De borgerliga partierna ansåg att folkpensionen skulle vara inkomstprövad, så att rätten till pension skulle bestämmas enligt tillgångar. De motsatte sig en lika stor grundpension, eftersom denna ansågs förstärka statens roll för mycket och minska det privata sparandet. Socialdemokraterna var däremot för grundpension, eftersom alla medborgare skulle ha lika rätt till pension. Dessutom ansågs den lika stora grundpensionen vara ett genombrott för den socialdemokratiska välfärdsideologin (Pers 1981).

Besluten om modellen för det danska folkpensionssystemet fattades i förhandlingar mellan de politiska partierna i Folketinget. I dessa förhandlingar ställde sig de borgerliga partierna positivt till grundpensionen, efter att socialdemokraterna givit en viktigt principiell eftergift. Samtidigt med ett folkpensionssystem grundat på lika pension för alla stadgades att staten garanterar de av banker och försäkringsbolag marknadsförda privata pensionsförsäkringarnas reella värde.

Antalet av dessa privata pensionsförsäkringar, s.k. indexavtal, ökade kraftigt mellan åren 1957 och 1971, och i slutet av 1970-talet beräknades över 2 miljoner sådana avtala vara i kraft (Vesterø 1985, 162; Kangas & Palme 1989, 29; Kampmann et al. 1989, 206-207). Folkpensionernas universalism köptes alltså på bekostnad av att det marknadsdrivna pensionsskyddet utökades starkt.

2.3. Misslyckat försök att få inkomstrelaterad tilläggs-pension

En annan viktig orsak till att de privata försäkringarna är så utbredda i Danmark är att försöken att få en inkomstrelaterad tilläggs-pension lagstadgad misslyckades i mitten av 1960-talet. I den danska pensionspolitiken har försäkringsprincipen inte slagit igenom, trots flera försök. Det socialdemokratiska förslaget om inkomstrelaterad tilläggs-pension blev

inte heller godkänt. Med förslaget eftersträvades en förhöjning av pensionsnivån. En andra strävan var att säkra en pensionsnivå som motsvarar tjänstemännens pensionskydd för hela den förvärvsarbetsande befolkningen, så att ingen skulle behöva uppleva en oresonabel sänkning av levnadsstandarden vid pensioneringen.

Förslagets motstånd grundade sig på argumentet att staten inte skall försäkra de inkomstskillnader som råder på arbetsmarknaden. Framför allt de borgerliga partierna motiverade sitt motstånd med detta. De ansåg, att man inte skulle tolerera inkomstskillnader under pensionstiden, utan att pensionerna skulle vara lika stora för alla, oberoende av inkomst. Som så många gånger tidigare menar de som lägger fram utopistiska krav inte alltid det de säger. Så var fallet också denna gång.

Diskussionerna kring tilläggspensionssystemet gick i grund och botten inte ut på jämlikhet eller ojämlikhet under pensioneringstiden. Kärnan i det hela var olikheterna i synen på statens roll (jfr. Vesterø 1986, 8). Skulle pensionerna, som grundar sig på förvärvsinkomsterna under aktivtiden, vara statligt reglerade eller underställas marknadskrafterna.

Det senare alternativet, som de borgerliga partierna understött, har slagit igenom. Det socialdemokratiska förslaget om inkomstrelaterad tilläggspension förlorade år 1967, och efter detta har inga nya försök om att få tilläggspensionerna lagstadgade gjorts. Det danska pensionssystemet har utvecklats med små steg, genom att höja folkpensionens nivå. För flertalet löntagare och företagare har dock pensioneringen medfört en betydligt sänkning av levnadsstandarden. Efter 1967 har antalet privata pensionsförsäkringar och fackliga pensionskassor ökat explosionsartat i Danmark. På detta sätt utgjorde alltså beslutet att avstå från inkomstrelaterade tilläggspensioner en grund för den starka tillväxten inom den privata försäkringssektorn.

De privata pensionsförsäkringarnas expansion har också grundat sig på de stora möjligheterna till skatteavdrag, som har långa traditioner i Danmarks historia. Den starka ökningen av antalet tjänstemän på 1970-talet har även bidragit till att antalet pensionskassor och privata pensionsförsäkringar ökat. Som ett speciellt problem för dessa pensioners del har man sett, att de inte är socialpolitiskt utan endast skattepolitiskt reglerade (Vesterø 1986, 7-8; Abrahamson 1989, 45).

2.4. Går den danska utvecklingen igen i de övriga nordiska länderna

I det danska pensionssystemet förekommer alltså en tydlig dualistisk tendens: pensionärerna med mindre inkomster, som endast lever på sin folkpension, och å andra sidan de personer som haft högre inkomster och sparat beskattningsmässigt förmånliga privata pensioner. Understrykas bör, att de övriga nordiska länderna ur jämförande perspektiv hör till en grupp, där den offentliga sektorn intar en central roll i pensionsskyddet (Kangas & Palme 1989; Esping-Andersen 1990). Trots detta påvisar den senaste utvecklingen en renässans för de privata pensionsförsäkringarna. Nedskärningar har gjorts i det offentliga pensionskyddets ersättningsnivå, och i pensionspolitiska uttalanden har sådana linjer framförts, som i fall de genomförs, för de övriga nordiska länderna i den danska modellens riktning.

2.5. Sverige

I Sverige har andelen privata pensionsförsäkringar ökat, även om andelen av pensionsutgifterna som helhet är liten ännu. Ökningstrenden är dock mycket tydlig om man i stället för att granska andelen utgifter ser på ökningen i antalet försäkringar. År 1980 tecknades omkring 40 000 försäkringar, men fem år senare var det motsvarande antalet redan tredubbelt. Antalet försäkrade steg på motsvarande sätt från 620 000 till redan 820 000 (Hort 1986).

Den viktigaste faktorn som inverkat på den svenska pensionspolitikens linje är dock det inkomstrelaterade tilläggspensionssystemet ATP:s öde. Det finns flera alternativ för en ATP-reform, som alla mer eller mindre betonar grundpensionssystemet. Det mest radikala reformförslaget har lagts fram av Centerpartiet, som anser att man genom att slå ihop folkpensionen, pensionstillägget och delar av ATP skulle kunna bygga upp ett grundskydd lika för alla (Socialförsäkring 12/1990). Självklart är, att en sådan lösning skulle öppna en stor marknad för de privata pensionsförsäkringarna.

De övriga borgerliga partierna har inte som Centerpartiet direkt framfört en förstärkning av grundskyddet, utan har utgått ifrån att det nuvarande ATP-systemets pensionstak bibehålls (Svenska Dagbladet 13.8.1991). Kärnan i strategin är den, att ATP-taket inte följer löneutvecklingen, utan att allt fler svenskar får nöja sig med en nedskuren pension. Det har beräknats att över hälften av alla svenska löntagare överskrider pensionstaket inom ett par årtionden. På detta sätt blir ATP så småningom en utvidgad folkpension. Ju snabbare den ekonomiska tillväxten är, desto snabbare är den här förändringen (Ståhlberg 1989, 80).

Den försvagade ATP:n ersätts utan vidare av arbetsmarknadspensioner, vilket leder till att tilläggs pensionernas tyngdpunkt automatiskt förflyttas från det offentliga till det arbetsmarknadsbaserade systemet. Så skulle alltså arbetsmarknadspensionernas ökning, som pågått under hela 1980-talet, bara accelerera. Problemet med denna utveckling är, att indelningen av den äldre befolkningen skulle bli skarpare i och med tjänstemännens och arbetarnas olika pensionsförmåner (Kangas 1990). Dualiseringen av pensionärer i sådana som har grundpension och sådana som har privat pension skulle också förstärkas.

2.6. Norge

De icke-lagstadgade pensionernas roll har ökat även i Norge (Kangas & Palme 1989, 29-36). Arbetsmarknadspensionssystemen har expanderat kraftigt både inom den offentliga och den privata sektorn. Inom den offentliga sektorn har antalet försäkrade stigit med över 300 000 personer från år 1970 till år 1986, och på den privata sektorn har ökningen under motsvarande tid varit ca 200 000 personer. Även de rent individuella försäkringarna har blivit allt populärare. Trenden är tydlig, både om man mäter den i antalet försäkrade och med andelen pensionsutgifter. År 1985 hade ca 170 000 norrmän skaffat sig en privat pensionsförsäkring. Förutom dessa finns ännu en stor del s.k. vilande försäkringar, ca 250 000 år 1985, på basen av vilka pension utbetalas efter det att förmånstagaren fyllt 67 år (Hippe & Pedersen 1988, 12; Øverbye 1988a).

Som i Sverige, är det icke-lagstadgade pensionskyddets omfattning beroende av de lagstadgade pensionssystemet Folketrygds öde. I Norge har ersättningsnivåerna för Folketrygds tilläggs pensioner skurits ned, vilket automatiskt leder till att arbetsmarknadspensionssystemen kommer att utvidgas. Stortinget godkände i 1991 ett lagförslag som sänker Folketrygds inkomstrelaterade tilläggs pension från 45 procent till 42 procent för nya pensionstagare. Ytterligare kommer den övre inkomstgränsen som beaktas, att sjunka från 8 gånger till 6 gånger basbeloppet. Detta leder framför allt till en sänkning av höginkomsttagarnas pensionskydd, och därmed till arbetsmarknadspensionssystemens tillväxt.

Utvecklingen är mera bekymrande i Norge än i Sverige, med tanke på pensionärernas inkomstfördelning. I Norge är arbetsmarknadspensionernas täckning lägre än i Sverige; omkring hälften av löntagarna, på den privata sektorn endast omkring 1/3 av löntagarna. Ytterligare är de flesta pensionsarrangemangen företagsbundna, så variationen i pensionsförmåner är större än i Sverige, där centralorganisationsnivån är dominerande och pensionsförmånerna centralreglerade.

Skillnaden i samordningssätten för den offentliga och privata sektorns pensioner kommer även att öka klyftorna mellan pensionärerna. Nedskärningarna av Folketrygds förmåner sänker direkt pensionsnivån på den privata sektorn, emedan den offentliga sektorns pensionstagare får den pension de blivit lovade (65 procent av lönen), vilken nivå Folketrygds pensioner än ligger på (Øverbye 1990, 46). Denna bruttosamordning av den offentliga sektorns pensioner betyder också, att tjänstemännen visar litet intresse för att bevara Folketrygds pensionsnivå.

2.7. Finland

Av de nordiska länderna är Finland det land, där den äldre befolkningens inkomster allra tydligast beror på vad som händer i de lagstadgade pensionssystemen. Detta hänförs till tre faktorer. Till skillnad från de övriga nordiska länderna försäkras hela arbetsinkomsten i Finland, och någon övre gräns för pensionerna har inte stadgats. Av denna orsak har höginkomsttagarna inte sett något behov för att bygga upp separata system för arbetsmarknadspensioner som kompensation för det allt lägre lagstadgade pensionsskyddet.

En andra faktor är att folkpensionen i Finland, till skillnad från de övriga nordiska länderna, varit beroende av övriga inkomster. Då de övriga inkomsterna ökat, har folkpensionen minskat, så nettoförtjänsten av arbetsmarknadspensionerna skulle ha förblivit relativt begränsad (Kangas 1990, 57). För det tredje görs samordningen mellan lagstadgade arbetspensioner och arbetsmarknadspensioner på ett annat sätt än i det övriga Norden. Då den lagstadgade arbetspensionens nivå närmar sig den målsatta nivån (60 procent av lönen) minskar arbetsmarknadspensionsandelen motsvarande.

Det finska totalpensionsskyddet och pensionärernas inkomstfördelning har reglerats betydligt starkare av lagstiftarna än i de västliga grannländerna. I den senaste tidens pensionspolitiska diskussioner har dock regeringen Aho framfört tankar om att statens roll endast skulle bestå av att svara för att försäkra de s.k. svåra riskerna (bad risks), så att medborgarna själva skulle ansvara för den del av intänkterna som överskrider minimiskyddet. Genom att hänvisa till de ekonomiskt svåra tiderna har man velat skära ned "höginkomsttagarnas" inkomstrelaterade pensionsskydd och utveckla samt höja grundskyddets nivå. Det har dock inte alltid kommit fram, vad som menas med utvecklingen av grundskyddet; om det betyder att förmånerna som betalas till alla höjs eller om de inkomstprövade delarna utvecklas.

Nedskärningen av det lagstadgade inkomstrelaterade pensionsskyddet skulle tillsammans med en ökning av de individuella pensionerna (se Kangas 1988, 47-48) leda till en minskning av pensionsskyddets direkta, offentliga reglering, och i detta hänseende närma Finland och de övriga nordiska länderna. Den danska modellen ligger ännu långt framöver, men tecken i denna riktning kan skönjas.

2.8. Avslutning

Syftet med denna artikel är inte att påstå, att det nordiska pensionsskyddets framtida utveckling skulle vara den ovan beskrivna. Snarare har syftet varit att visa de problem man kan ställas framför då de inkomstrelaterade pensionssystemen i den "nyliberala" andan skärs ned.

3. UTVECKLINGEN MOT PRIVATISERING OCH AVGIFTSFINANSIERING INOM PENSIONS-FÖRSÄKRINGEN

3.1. Privatisering

Inom socialpolitiken brukar man skilja mellan tre modeller som är kännetecknande för var sin kulturkrets: den universalistiska modellen (Norden), den liberalistiska modellen (de anglosachsiska länderna) och den korporatistiska modellen (Mellaneuropa) (t.ex. Esping-Andersen 1990, Abrahamson 1991).

Utmärkande för den universalistiska modellen är att den statliga socialpolitiken är täckande och att förmånsnivån är hög.

Den liberalistiska modellens socialpolitik strävar till att begränsa statens inblandning så att den är så liten som möjligt och att låta en stor del av socialskyddet skötas av privata försäkringar.

Den korporatistiska modellens socialförsäkring kan betyda till och med mycket höga förmåner, med förmånerna är fast bundna till arbetet. Minimiskyddet för personer som står utanför arbetslivet är låg.

Under de senaste två årtiondena har de tre modellerna som är förhärskande inom europeiskt socialskydd närmat sig varandra, men de centrala dragen kan fortfarande urskiljas i de olika ländernas sociallagstiftning (t.ex. Esping-Andersen 1990).

Modellerna beskriver socialskyddets struktur och logiken med vilken man producerar detta. De definierar inte direkt förhållandet mellan privat och offentligt inom socialförsäkringen, trots att det naturligtvis påverkas av uppbyggnaden.

Begreppet privatisering är inte entydigt. I den debatt som förts under de senaste åren har man med privatisering i huvudsak avsett det att samhället avstår från ansvar och reglering av ett visst område och överlåter fältet till medborgarnas frivilliga verksamhet.

I verkligheten finns det flera olika grader av offentlig reglering. Den offentliga makten kan t.ex. stifta lagar om en viss grupps pensioner, finansiera dem med statsbudgeten och själv sköta om utbetalningen av pensionerna. På detta sätt är de statsanställdas pensionskydd ordnats i de flesta länderna. Alternativt kan den offentliga makten lagstifta om en särskild grupps pensioner, men överlåta finansieringen och/eller den praktiska administrationen till den privata sektorn (t.ex. den privata sektorns arbetspensioner i Finland). Slutligen kan den offentliga makten ordna så att t.ex. pensionsförsäkring är privat och frivillig, men gynnas i samband med beskattningen. Kanske den klaraste linjen mellan offentlig och privat ändå är lagstadgad/frivillig (t.ex. Överbye 1988b).

För privata försäkringar som ersätter socialförsäkring finns det naturligtvis mest rum i länder med den liberalistiska modellen. De privata försäkringarna har börjat öka också i Norden, men de har framförallt sålts som komplettering till den lagstadgade försäkringen. Det lagstadgade pensionskyddet har inte avskaffats för att ersättas av privat försäkring, vilket skulle vara privatisering i ordets rätta bemärkelse.

Ifall de lagstadgade pensionsförmånerna verkligen skulle avvecklas i Norden, skulle de troligen ersättas med kollektiva, i praktiken arbetsmarknadsbaserade pensionsanordningar. Det skulle betyda att Norden närmar sig den korporatistiska modellen. En sådan utveckling kan också kallas privatisering, ifall de kollektiva avtalen inte stadfästas i lag.

3.2. Situationen i Norden

De nordiska pensionssystemen är till karaktären allmänna och lagstadgade. Enligt den universalistiska principen ingår ett relativt högt grundskydd som är lika stort för alla och ett inkomstrelaterat förvärvsskydd.

Den parlamentariska regleringen har möjliggjorts å ena sidan av den centraliserade arbetsmarknads-mekanismen och den därmed sammanbundna höga organiseringsgraden, å andra sidan av den politiskt starka jordbrukssektorn (Bruun 1992).

Danmark avviker från övriga Norden genom att man inte har något lagstadgat förvärvspensionssystem. I det avseendet på-minner Danmark om de anglosaxiska länderna.

Finland avviker genom att det lagstadgade arbetspensionssystemet i högre grad belönar för arbete. Arbetspensionerna har inget pensionstak. Det kan kallas för ett korporatistiskt drag, men det kan också förstås som en konsekvent tillämpning av den universalistiska modellen. Kompensationsnivån är lika för alla och det finns inget direkt behov av kompletterande försäkringar.

I den senaste utvecklingen kan man urskilja drag som, ifall de förs till sin spets, kan betyda att den nordiska universalistiska modellen närmar sig den korporatistiska eller till och med den liberalistiska modellen. Organiseringen av arbetsmarknaden och förhandlingsförhållandena har haft en central roll i den nordiska välfärdsstatens uppkomst och utveckling. I dag kan man urskilja tecken på att arbetsmarknadsförhållandena decentraliseras. Utvecklingen stärks av att allt fler företag blir internationella (Kangas - Kosonen 1992).

3.3. Finansieringssystemen

Hur finansieringen av socialskyddet fördelas varierar i Västeuropa. Den högsta statliga finansieringsandelen har Island och Danmark, där socialskyddet är bundet till skattefinansieringen. Norge, Sverige och Finland hör till en grupp där statens andel av socialskyddsutgifterna är 45-60 procent.

Arbetsgivarnas andel är lägre än genomsnittet i Island, Norge och Danmark. Sverige och Finland representerar i detta avseende det europeiska medelvärdet. På avgifter från de försäkrade förlitar man sig främst i Mellan- och Sydeuropa där socialskyddet är av den korporatistiska modellen (Lindahl 1992).

Egenavgiften betyder i princip att socialförsäkringens försäkringskomponent betonas. Åtminstone i Finland har man också motiverat den nya pensionsavgiften med att den får medborgarna att se systemet som sitt eget. Att upplösa pensionssystemet eller reducera förmånerna kommer att vara svårare i framtiden, om förmånstagarna konkret deltar i finansieringen.

Analysen kan vara riktig, även om det inte finns några undersökningar om villkoren för att man skall känna systemet som sitt eget. Den andra sidan av saken är ändå att egenavgiften också kan jämna vägen för en privatisering av socialförsäkringen genom att vänja de försäkrade vid se sina pensionsförmåner i relation till försäkringsavgiften.

Ett utmärkande drag för det nordiska trygghets-systemet är just förmånernas relativa oberoende av tidigare erlagda avgifter. I Norden har täckande förmåner och strävan till jämlikhet varit viktigare än försäkringsprincipen (Andersen 1986).

3.4. Den danska modellen i nordiskt perspektiv

Att Nordens integrering med Västeuropa inte direkt påverkar den socialskyddsmodell som utvecklats i respektive land har upprepats i olika sammanhang. Men integreringen kommer säkert att ha indirekta verkningar. Vissa verkningar är redan synliga, bl.a. i de nordiska ländernas försök att anpassa sina system till den ekonomiska krisen.

Danmark har en intressant blandning av nordisk, universalistisk modell och mellaneuropeisk, korporatistisk modell. Det universalistiska draget i den danska socialförsäkringen är den relativt stora, jämnstora och täckande folkpensionen. En komponent som tillhör den korporatistiska modellen är att skötseln av förvärvspensioner sker genom fackliga pensionskassor och privata försäkringar.

Den s.k. välfärdsstatens kris tycks ha berört Danmark i högre grad än de övriga nordiska länderna. Kostnaderna för det skattefinansierade folkpensionssystemet har ansetts vara för höga och det har skett en förskjutning i riktning mot behovsprövning.

I bakgrunden till svårigheterna fanns strukturella problem inom samhällsekonomi och sysselsättning. Det är möjligt att Danmark också ideologiskt sett fjärrat sig något från den nordiska modellen, fastän en universalistisk socialpolitik fortfarande tycks vara det allmänt accepterade målet (Kosonen 1990).

De övriga nordiska ländernas lockelse att följa Danmarks exempel kan helt enkelt bero på att man vill förbättra de inhemska företagens konkurrensläge i Europa. En minskning av arbetskraftskostnaderna borde vara möjlig. En annan orsak kan vara Nordens onekligen perifera läge i Europa. Ett faktum som åtminstone inte befrämjar en motsatt utveckling, dvs. att Nordens universalistiska socialskyddsmodell skulle bli en förebild för de västeuropeiska ländernas sociala trygghetssystem (Alestalo - Flora 1992).

3.5. Privatiseringstendenser i andra nordiska länder

I Sverige har centern föreslagit att folkpensionen och en del av ATP skall slås ihop till en enhetlig, jämnstor grundpension. Förmånerna utöver grundpensionen skulle vara privata eller kollektiva, frivilliga försäkringar. Arbetsgivareföreningen SAF tillsammans med tjänstemannacentralen SACO har föreslagit att ATP ersätts med individuella pensionskonton.

De övriga borgerliga partierna har talat om att bevara ATP:s pensionstak på nuvarande nivå. Eftersom pensionstaket inte följer lönernas utvecklingstakt, skulle ATP på detta sätt av sig självt utvecklas till en utbyggd folkpension. Försämringen skulle ersättas med arbetsmarknadspensioner, vilket betyder att förvärvspensionens tyngdpunkt flyttas från det offentliga till ett arbetsmarknadsbaserat, korporatistiskt system.

Tröskeln för en sådan beskärning är inte lika hög i Sverige som i Finland. I Sverige är man van vid att pensionerna har ett tak, och en förhållandevis stor del av t.ex. tjänstemännens pensionsförmåner har ordnats genom ITP-systemet. Också antalet privata försäkringar har ökat betydligt, även om Sveriges ekonomiska problem har drabbat privata försäkringar under de senaste tiderna (Hort 1986, Salminen 1992).

Under ekonomiskt svaga perioder kan solidariteten mellan generationerna svikta, och den aktiva befolkningen är mer redo än tidigare att godkänna nedskärningar i förmånerna. I samma riktning verkar den väntade ökningen av antalet pensionärer. Den centrala frågan för systemets stabilitet blir hur väl man ursprungligen lyckats dimensionera storleken på pensionerna.

Också i Finland har de privata pensionsförsäkringarna ökat, och de marknadsförs aktivt av försäkringsbolagen. Deras andel av pensionerna är dock fortfarande minimal. Det beror på att det lagstadgade arbetspensionssystemet i Finland inte känner till pensionstak. Finland är inte heller ett lika förmöget land som Sverige, och folk är inte lika intresserade av att betala dyra privata försäkringar.

Men det finns ett tryck mot privatisering också i Finland. Den sittande regeringen har flera gånger diskuterat frågan om att beskära de stora pensionerna. Den höga arbetslösheten gnagar på pensionssystemets finansieringsbas. Pensionstoppen efter år 2000 kräver att fonderingsgraden höjs, men samtidigt borde företagens arbetskraftskostnader sänkas.

Den konkreta hjälpen i denna situation är pensionsavgiften för arbetstagare som införts 1993. Den underlättar naturligtvis företagets kostnadstryck, men samtidigt betonar den det finska arbetspensionssystemets försäkringskaraktär.

Arbetsmarknadsparterna godkände kanske överraskande lätt pensionsavgiften, trots att det finns åtminstone en ideologisk komplikation. Arbetspensionen har i Finland ända från början tolkats som en del av arbetstagarens lön. Den är en del av lönen som betalas ut senare, under pensionstiden. Som sådan har den också beaktats i löneförhandlingarna. När nu arbetstagaren själv betalar en avgift till sin pensionsförsäkring, betalar han enligt detta tänkesätt delvis sin egen lön.

Naturligtvis är det också möjligt att man börjar kräva att egenavgiften i liberalismens anda skall vara frivillig. Det skulle innebära ett snabbt steg i riktning mot privatisering.

I Norge har man beskurit kompensationsnivån på förvärvspensionerna från folketrygden, vilket troligen kommer att leda till att arbetsmarknadspensionerna ökar. Stortinget godkände i fjol ett lagförslag som innebär att folketrygdens inkomstrelaterade tilläggspension för nya pensionstagare sänks från 45 procent till 42 procent. Det kommer att betyda en försämring av särskilt högavlönade personers lagstadgade pensionsskydd.

Vissa för Norge typiska förhållanden kan vara ägnade att betona skillnaderna mellan olika pensionärer. Arbetsmarknadsarrangemangens täckningsgrad är lägre i Norge än t.ex i Sverige. De flesta pensionsanordningarna är dessutom företagsbundna. Det betyder att pensionsförmånerna varierar mer än i Sverige, där centralorganisationsnivån dominerar och regleringen av pensionsförmånerna sker centraliserat.

Att pensionssanordningen sker på olika sätt inom den offentliga och den privata sektorn betonar också skillnaderna mellan pensionärerna. Inom den offentliga sektorn får pensionstagarna den utlovade pensionen (65 procent av lönen) oberoende av hur stor pensionen från Folketrygden är (Øverbye 1990).

3.6. Det nordiska grundskyddets ställning

Vi har ovan skisserat upp utvecklingstrender som kan hota det lagstadgade förvärvsskyddet i Norden. Ur en annan synpunkt kan man tänka sig att en närmare kontakt med Västeuropa blir en riskfaktor just för det universella grundskyddet i Norden.

I Mellaneuropa dominerar ett starkt korporatistiskt socialskydd, som det knappast går att försvaga ens för konkurrenskraftens skull. Därför är det möjligt att trycket mot likformighet och inbesparingar också i Norden kan inrikta sig på den grundtrygghet som inte är beroende av arbete. Grundskyddet kan t.ex. bevaras på nuvarande nivå i bemärkelsen minimiskydd, medan behovsprövningssynpunkten betonas.

I ett avseende skulle ett starkt inkomstrelaterat socialskydd passa bättre i Norden än i Mellaneuropa, eftersom sysselsättningsgraden är högre i Norden. I Norden deltar t.ex. kvinnorna i förvärvslivet. Längre söderut är kvinnornas socialskydd beroende av den arbetande maken.

En hög sysselsättningsgrad och en arbetskraftspolitik med full sysselsättning som mål medför att också det inkomstrelaterade socialskyddet är universalistiskt till karaktären i Norden. Om man vill lätta på den offentliga konsumtionen och skattebördan, kan det också verka socialpolitiskt möjligt att pruta på grundskyddet. Också den kommande harmoniseringen av skatter och avgifter i EG kan få betydning för möjligheter att finansiera det nordiska grundskyddet (Suwalski - Seidelin 1992).

I Finland föreslog "Kuusis arbetsgrupp" redan 1971 att folkpensionen skall vara helt pensionsavhängig, med andra ord att de som har en arbetspension som överstiger en viss gräns inte får folkpension. På finansministeriets initiativ har samma fråga igen tagits upp till diskussion. Om förslaget genomförs betyder det att det finska pensionssystemet tar ett steg mot den korporatistiska modellen och att man prutar på universalismen.

Hur en socialpolitik som grundar sig på lönearbete lyckas beror trots allt på i vilken typ av samhälle den tillämpas. För närvarande vet vi inte hur arbetsmarknaderna i Norden kommer att utvecklas under inflytandet från EG. Det är möjligt att EG i någon mån begränsar spelrummet för en politik som strävar till att upprätthålla sysselsättningen.

Åtminstone är det ett faktum att de mellaneuropeiska länderna inte utan reservationer godkännt Keynes, Kuusis och Myrdals socialpolitiska tankar om sysselsättningspolitik. I EG-länderna är inte full sysselsättning ett centralt mål på samma sätt som i Norden. Därför betyder en betoning av inkomstbundenheten också att tendensen att dualisera samhället stärks (Abrahamson 1989).

Den senaste tidens försök att göra grundskyddet tryggare och säkrare både i Finland och i Sverige kan bl.a. ses som försök att rusta sig mot en hotande nedrustning av de universella grundförmånerna.

3.7. Till universalismens försvar

Inställningen till välfärdstaten och privatiseringen är naturligtvis i högsta grad en samhällsfilosofisk fråga. Den konservativa kritiken har nagelfarit särskilt det svenska folkhemmet för att förmynderskap och sociala trygghetsnät verkar så passiverande på medborgarna att de inte mera kan ta ansvar för sina egna liv och på lång sikt inte heller för sitt samhälle.

I den internationella levnadsstandardstävlingen har det åtminstone inte hittills gått dåligt för de nordiska länderna, snarare tvärtom. Därför verkar det konstruerat att påstå att människor måste känna sig otrygga för att kunna arbeta effektivt.

Det yttersta värdemålet som har styrt utvecklingen av det nordiska välfärdssamhället är jämlikhet. Mot denna bakgrund skall det nordiska välfärdssamhällets karaktäristiska drag förstås: täckande förmåner, jämvikt mellan behovs- och intjändeprinciper och en omfattande samhällsservice (Andersen 1986).

Jämlikhet är onekligen ett vidsträckt och till innehållet något diffust begrepp. Men en närmare analys och motivering av begeppets berättigande hör inte hit. Däremot är det möjligt att motivera den universalistiska socialpolitiken med jämlikhetssynpunkter.

Tankegången får stöd av de internationella jämförelserna om inkomstfördelning. Välfärdsstatens omfördelningsverkan har varit starkare i Finland, Norge och Sverige än i övriga OECD-länder. Ett täckande, lagstadgat socialskydd tycks alltså jämna ut inkomstskillnaderna effektivare än ett skydd som baserar sig på privata eller kollektiva försäkringar (Kangas - Kosonen 1992).

Ett annat argument för den universalistiska socialpolitiken är sociologiskt och stöds inte av lika övertygande undersökningsresultat. Men det förefaller troligt att den universalistiska socialpolitiken på ett sätt stärker solidariteten i samhället och därigenom stöder sig själv.

När systemet är uppbyggt så att alla känner att de får något, är det också i allas intresse att systemet bevaras, även om man kan vara av olika åsikt om hur förmånerna fördelas. Just denna synpunkt talar både för ett rimligt förvärvsskydd och ett täckande grundskydd (Salminen - Vanamo 1991).

Ur jämlikhetssynpunkt skulle en avvikelse från den universalistiska socialskyddsmodellen alltså vara ett klart bakslag. Det gäller det universalistiska socialskyddets två komponenter, grundskyddet och det inkomstrelaterade skyddet.

Ett rimligt, jämnstort och täckande grundskydd garanterar människorna en viss grad av oberoende i förhållande till marknadskrafterna. Det lagstadgade inkomstbundna skyddet gör att de är jämställda när de förlorar sin förvärvsinkomst. Varken den ena eller andra komponenten kan försvagas om man vill stå fast vid jämlikhetsmålet.

3.8. Velfärdsstatens sociala service

I våra nordiska velfärdsstater intar den avgiftsfria eller starkt subventionerade samhällsservicen en central roll. Man har också kallat länderna för socialservicestater. Vi har satsat på att skapa och upprätthålla ett offentligt servicenät - på ett sätt som kräver mycket pengar och resurser. Andelen sysselsatta inom den offentliga sektorn i procent av hela arbetskraften är i Norden cirka 26 procent, i Mellaneuropa 17 procent och i Sydeuropa endast 15 procent. EG-länderna kan också kallas fördelningsländer i det avseendet att de i sin socialpolitik betonar inkomstöverföringar mer än offentlig konsumtion eller offentlig service (Kosonen 1990).

Det är också typiskt för Norden att den offentliga makten, staten eller kommunerna, svarar för servicen. Man har inte dragit sig för långtgående förstatligande av servicen. I det övriga Europa har den liberala kulturen förhållit sig betydligt mer skeptiskt till staten.

En omfattande social service måste också uppfattas som ett uttryck för jämlikhetssträvan. Servicen har inte förstatligats därför att det inte skulle ha varit möjligt att producera tjänsterna privat. En stor del av tjänsterna är sådana som tidigare sköttes av de traditionella sociala nätverken (familjen, bykollektivet, inofficiella sammanslutningar m.m.). Industrialiseringen har brutit sönder den typen av solidaritet. I stället har man byggt upp ett nät av sociala tjänster som medborgarna har jämlik tillgång till oberoende av inkomst eller förmögenhet (Andersen 1986).

Beroende på vilken aspekt man anlägger, kan man antingen påstå att velfärdsstatens socialpolitik befinner sig i ständig kris eller att den aldrig är i kris. Det beror på att det inte finns något naturligt jämviktsläge eller gräns för jämlikhet. Det finns alltid brister i jämlikheten som samhällsmaskineriets inre logik kräver att skall rättas till och det finns alltid argument för att kräva att socialutgifterna skall sänkas (Rosanvallon 1992).

Det verkar möjligt att tänka sig att servicen kan vara just det område där man kan överskrida konflikten mellan förstatligande och privatisering. Man behöver inte första hand tala om privatisering av tjänster utan om en ny kombination av offentligt och privat eller till och med om en ny gemenskap.

Offentligt producerade bastjänster är inte nödvändigtvis det rätta svaret på ett differentierat behov av tjänster. Men penningförmånerna är så stora att de också kan användas till köp av tjänster. Man kan också urskilja vissa tecken på en ny solidaritet i medborgarörelser och återupplivade frivilliga insatser.

En socialpolitisk strategi som arbetar i denna riktning är förstås inte heller problemfri. Den kan till och med förefalla utopistisk, men den är i vilket fall som helst en jämlikare och en mera konkret utopi (jfr. Bloch 1986) än ett privatiserat socialskydd, som egentligen inte mer kan kallas socialskydd.

LITTERATUR

Abrahamson, Peter:

Fremtidens socialpolitik. Dansk Sociologi Nr. 2/juni 1991

Abrahamson, Peter:

Tendenser i det moderne velfaerdssamfund: Dualisering og pauperisering? Nogle teser om tendenser i den samfundsmessige udvikling. In Holm, M. (red.): Det splittede samfund. Samfundslitteratur. København 1989.

Alestalo, Matti - Flora, Peter:

Scandinavia: Welfare States in the Periphery - Peripheral Welfare States? Paper for the research conference on From the European societies to European society: The national welfare states and European integration, co-sponsored by the European Science Foundation and the Commission of the European Communities and organized by Peter Flora on behalf of the European Consortium for Sociological Research. Sankt Martin (Germany), November 22-26, 1992.

Andersen, Bent Rold:

Rationality and Irrationality of the Nordic Welfare State. In: Grobard, Stephen R. (ed.): Norden - The Passion for Equality. Norwegian University Press. Oslo 1986.

Barthes, Roland:

Mythologies. Seuil. Saint-Amand 1970.

Bloch, Ernst:

The Principle of Hope. Basil Blackwell. Oxford 1986.

Bruun, Niklas:

EY ja työelämän sääntelyn pohjoismainen malli. In Kosonen, Pekka (toim.): Euroopan integraatio, työmarkkinat ja hyvinvointivaltio. Gaudeamus. Jyväskylä 1992. (EG och den nordiska modellen för arbetslivets reglering, på finska)

Burdeau, Georges:

Le libéralisme. Seuil. Saint-Amand 1979.

C vill införa grundpension. Svenska Dagbladet 13.8.1991.

Esping-Andersen, Gösta:

The Three Worlds of Welfare Capitalism. Polity Press. Cambridge 1990.

Flamant, Maurice:

Le libéralisme contemporain. PUF. Vendôme 1988.

Hippe, Jon - Pedersen, Axel:

For lang og tro tjeneste? Pensjoner i arbeidsmarkedet.
FAFO-rapport nr. 84/1988.

Hort, Katinka:

Välfärdstaten och marknadsekonomi. Zenit 1986:4.

Julkunen, Raija:

Hyvinvointivaltio käännekohdassa. Vastapaino.
Jyväskylä 1992. (Välfärdsstatens vändpunkt, på finska).

Kampmann, Per - Henriksen, Jan - Rasmussen, Jørgen:

Private pensioner og pensionsreformer. In Holm, M.
(red.): Det splittede samfund. Samfundslitteratur.
København 1989.

Kangas, Olli:

Politik och ekonomi i pensionsförsäkringen. Det
finska pensionssystemet i ett jämförande perspektiv.
Institutet för social forskning. Meddelande 5/1988.
Stockholm 1988.

Kangas, Olli:

Sosiaalivakuutuksen rakenteelliset ja poliittiset
haasteet Pohjoismaissa. Sosiaalipolitiikka 1990.
(Socialförsäkringens strukturella och politiska
utmaningar i Norden, på finska).

Kangas, Olli - Kosonen, Pekka:

Eurooppa integroituu - entä hyvinvointivaltio? In
Kosonen, Pekka (toim.): Euroopan integraatio,
työmarkkinat ja hyvinvointivaltio. Gaudeamus.
Jyväskylä 1992. (Europa integreras - och
välfärdsstaten? på finska).

Kangas, Olli - Palme, Joakim:

Public and Private Pensions: The Scandinavian Countries
in a Comparative Perspective. Institutet för social
forskning. Meddelande 3/1989. Stockholm 1989.

Kosonen, Pekka

Integraatio ja pohjoismainen malli - uusien
strategioiden mahdollisuudesta. Suomen ICSW-
neuvottelukunta. Julkaisuja 1/1990. Helsinki 1990.
(Integration och den nordiska modellen - Ommöjligheten
av nya strategier, på finska).

Lindahl, Tom:

Integraatio ja sosiaaliturvan rahoitusjärjestelmät.
In Kosonen, Pekka (toim.): Euroopan integraatio,
työmarkkinat ja hyvinvointivaltio. Gaudeamus.
Jyväskylä 1992. (Integration och socialskyddets
finansieringssystem, på finska).

Nieminen, Armas:

Mitä on sosiaalipolitiikka? Tutkimus sosiaalipolitiikan käsitteen ja järjestelmän kehityksestä. WSOY. Juva 1984. (Vad är socialpolitik? En studie om utvecklingen av socialpolitikens begrepp och struktur, på finska, definitioner av socialpolitik på originala språk).

Pensionsberedningen lämnar bollen till andra.

Socialförsäkring 12/1990.

Pers, Henrik:

Velfærdsstatens gennembrud i Danmark. Forlaget Uglen. København 1981.

Rosanvallon, Pierre:

La crise de l'État-providence. Seuil. Mayenne 1992.

Rydenfedt, Sven:

Välfärdsstatens förfall. En studie i svart och rött. Timbro. Lund 1983.

Salminen, Kari:

De fattiga och de rika. Vinnare och förlorare bland danska pensionärer. Social Försäkring Nr. 5/maj 1992.

Salminen, Kari - Vanamo, Jussi:

Utkomstskydd och grundtrygghet är inte alternativa. Arbetspension Nr. 2/1991.

Ståhlberg, Ann-Charlotte:

Pensionsfrågorna under 1950-talet och 1980-talet. In Rehn, G. (red.): En rättvis och flexibel tilläggspension. Institutet för social forskning. Meddelande 7/1989. Stockholm 1989.

Suwalski, Gunna - Seidelin, Michael:

Socialpolitikken og EF. Socialpolitisk Forlag. Gylling 1992.

Vesterø, Carsten:

Det tvedelte pensionssystem. Forlaget Samfundsøkonomi og Planlægning. Roskilde 1985.

Vesterø, Carsten:

Det tvedelte pensionssystem. Samfundsøkonomen 5/1986.

Walton, Tony:

Justifying the Welfare State. In McLennan, G. - Held, D. - Hall, S. (eds.): The Idea of the Modern State. Open University Press. Bury St. Edmunds 1984.

Øverbye, Einar:

Fordelingsvirkninger av tjenestepensjonsordninger. Trygd og Pension 1988:3. (1988a).

Øverbye, Einar:

God tjenestepension eller høy lønn? INAS-rapport 1990:1. Oslo 1991.

Øverbye, Einar:

Jakten på det "private". Spenningen mellom privat og offentlig styring i pensjonssektoren. In Bogen, Hanne - Langeland, Ove (red.): Offentlig eller privat? Om privatisering og grensen for offentlig ansvar. FAFO-rapport Nr 078/1988. (1988b).

